

# John Taylor Gatto: Az amerikai oktatás rejtett története – II. rész

június 19, 2013

**(Az I. rész itt olvasható!)**

## **5. (He Was Square Inside And Brown) Szögletes és barna volt legbelül**

Barbara Whiteside megmutatta nekem egy negyedéves altoni (Illinois állam) gimnazista versét, melyet két héttel az öngyilkossága előtt írt:

Lerajzolta... a kimondandó belső dolgokat. Gyönyörű képeket tartott párnája alatt.

Iskolakezdekskor magával vitte őket...

Hogy mellette legyenek barátként.

Fura volt az iskola, ülőhelye egy szögletes barna asztal,

Mint az összes többi szögletes barna asztal... és szobája

Szögletes barna szoba volt, mint az összes többi szoba, szűk,

És zárt, merev.

Gyűlölt tollat, krétát tartani, karja merev

Lábai a padlón, mereven, a tanár figyel

És figyel. Szólt: viseljen nyakkendőt, mint

Más fiúk, felelte: nem szereti őket.

Nem számít, mit szeret, mondta. Majd az osztály rajzolt.

Sárgát használt. Ilyennek érezte a Reggelt.

Jött a Tanár mosolyogva: „Mi ez?”

Miért nem olyasmit rajzolsz, mint Ken?”

Aztán anyja vett nyakkendőt, s ő mindig

Repülőt és rakétát rajzolt, mint a többiek.

Szögletes és barna volt legbelül, kezei merevek.

A kimondandó belső dolgokat nem kellett

Már mondani, nem sürgették tovább... összetörtek, merevek,

Mint minden más.

Nashville-ben tartott beszédem után egy Debbie nevű anya egy kézzel írt feljegyzést nyomott a kezembe, amelyet aztán a New York állambeli Binghamtonba tartó repülőn olvastam el:

Kezdtük észrevenni, hogy Brandon akadozva beszél első osztályban, csalánkiütései lettek, depresszióssá vált, és minden este sírt, miután megkérdezte apjától: „Holnap is iskolába kell menni?” Második osztályban egyértelművé vált a fizikai stressz. A tanár kijelentette, hogy figyelemhiányos szindrómája van. Az én boldog, rámenős gyerekem most orvosi eset volt mind a mi szemünkben, mind az iskoláéban.

Egy orvos, egy pszichiáter és egy iskolai szakember is megállapította nála ezt a csapást. Hangsúlyozták a gyógyszerelés szükségességét, s mellette viselkedéskorrekciót javasoltak. Ha felmerült a gyanú, hogy Brandon nem vette be a gyógyszerét, hazaküldték. Úgy tűnt, farigcsálni kellett egy kicsit az én kerek fadarabomon, hogy beleilleszkedjék a kerek lyukukba.

Sírva néztem a szülői döntéseim korlátozását. Mivel nem

ismertem a lehetőségeimet, második osztályban folyamatosan gyógyszerelték Brandont. Még teljes egy évig folytatódottak a sírások és a csalánkiütések, míg végül nem bírtam tovább. Elkezdtem otthon tanítani Brandont. Megváltást jelentett számára. Nincs több pirula, nincsenek könnyek, sem csalánkiütések. Nagyon jól megvan. Többé már nem sír, és lelkesen végzi a feladatait.

## 6. (The New Dumbness) Az új butaság

A hétköznapi ember okosodni küldi iskolába a gyermekét, viszont a modern iskola butaságra tanít. Egy elszabadult vallási elképzelésről van szó. Nem kell azonban egyetértenie ezzel ahhoz, hogy rájöjjön: ezt a fajta gazdaságot veszélybe sodorná, ha túl sok okos ember lenne, aki túl sokat tud. Legyen türelemmel. Egy híres amerikai kiadó nemsokára elmagyarázza majd önnek globális pénzügyi sikerünk titkát. Legyen türelemmel.

A régi típusú butaság egyszerű tudatlanság volt; a tudatlanságot most a viszonylagos butaság matematikai kategóriáival váltották fel, mint például „tehetséges”, „mainstream”, „speciális oktatás”. Kategóriák, melyekben a tanulást a rend érdekében adagolják. A buták többé nem egyszerűen tudatlanok. Ma már indoktrinálják őket, az elméjüket jelentős adag kereskedelemben kapható félretájékoztatással kondicionálják nyugtató célzattal.

Jacques Ellul, akinek Propaganda című könyve ezt a jelenséget vizsgálja, figyelmeztetett bennünket, hogy a gazdag gyerekek fogékonyabbak az iskoláztatás hatásaira, mint a többiek, mert a teljes megadásukért cserébe több életre szóló kényelmet és biztonságot ígérnek nekik:

A kritikus megítélés teljesen eltűnik, hiszen soha semmilyen módon nem létezhet *kollektív* kritikus megítélés... Az egyén többé nem képes maga ítélni, mert elkerülhetetlenül a propaganda által létrehozott értékek és előítéletek összességével hozza összefüggésbe a saját gondolatait. A politikai szituációkban készen kapja az értékítéleteket, melyeket az igazság erejével ruháznak fel... a szakértők szavai.

Az új butaság különösen halálos a középosztálybeli és a felső középosztálybeli gyerekek számára, akiket már amúgy is felszínessé tett az általában gyöngye gyökerekkel bíró szüleiket igazodásra kényszerítő külvilág nyomása. Nagykorúvá válva biztosak abban, hogy tudnak valamit, mert a diplomáik és az engedélyeik ezt állítják. Egészen addig biztosak is ebben, amíg egy váratlan durva válás, egy vállalati leépítés életük közepén, vagy az értelmetlenség kiváltotta pánikrohamok fel nem borítják hiányos emberi lényük ingatag egyensúlyát, halva született felnőtt életüket. Alan Bullock angol történész szerint a gonosz nem más, mint a hozzá nem értés állapota. Ha ez igaz, akkor az iskola nevű vállalkozásunk megtöltötte gonosszal a huszadik századot.

Ellul ezt így fejezi ki:

Az egyénnek nincs esélye gyakorolnia az ítélőképességét sem a legfontosabb kérdéseken, sem ezek következményein; ezáltal elsorvad a képesség, amelyet nem használtak magabiztosan a legkedvezőbb körülmények között... Amikor az egyéni ítélőképesség és a kritikai képességek eltűntek vagy elsorvadtak, akkor nem fognak egyszerűen újra megjelenni a propaganda elhallgatását követően... évekig tartó intellektuális és spirituális oktatásra lenne szükség a helyreállításukhoz. Ha a propagandának kitett személyt megfosztják egy bizonyos propagandától, akkor rögtön magáévá tesz egy másikat, megkímélve ezzel magát attól a gyötrelmetől, hogy készen kapott vélemény nélkül *nézzen szembe* valamilyen eseménnyel.

Amikor a legjobb gyerekeket betöri egy ilyen rendszer,

erkölcsileg szétesnek, a csoport jóváhagyásától fognak függeni. A saját családomban egy National Merit ösztöndíjas egyszer azt írta, hogy az az álma, hogy „egy kis alkatrész legyek egy nagy gépezetben”. Összetört a szívem. Az iskoláztatás által elbutított gyerekek nem tudnak önállóan gondolkodni, és nem tudnak sokáig nyugton maradni anélkül, hogy ne éreznék úgy, mindjárt megbolondulnak; az elbutított fiúk és lányok függősége számos módon megmutatkozik, s könnyen kihasználják őket a tanult öregjeik.

A hivatalos elemzés szerint a butaságot nem *tanítják* (ahogy én állítom), hanem a „munkaerőnek” elnevezett valami nagy részénél *veleszületett*. A *munkaerő* maga is olyan kifejezés, amelynek sokat el kellene árulnia a modern társadalmat irányító elmékről. A hivatalos beszámolók szerint a népességnek csak egy kis része képes arra, amit ön és én szellemi életnek nevezünk: a kreatív gondolkodásra, az analitikus gondolkodásra, az ítélő gondolkodásra, arra a hármásra, amely Bloom Taxonomy of Educational Objectives című művében a három legmagasabb helyet foglalja el. Megdöbbenne, hogy mennyire kis része a népességnek. A szakértők szerint a csőcselék java reménytelenül buta, sőt, veszélyesen buta. Talán ön is önkéntes bűnrészes ebben az angol osztályrendszer feltámasztó társadalmi puccsban. Biztosan az, ha a gyereket a „tehetséges” címkével jutalmazta a helyi iskola. Ezt érti Dewey a „megfelelő” társadalmi rendben.

Ha ön szerint semmit sem tehetünk a butákért azon kívül, hogy kedvesek vagyunk velük, mert ilyen a biológiájuk (a haranggörbés modell); ha ön szerint az elnyomó kapitalisták tönkretették a butákat, mert rossz emberek (a neomarxista modell); ha ön szerint a butaság züllött erkölcsöket tükröz (a kálvinista modell); vagy ha ön szerint a természet így zárja ki a bambákat a szaporodásból (a darwinista modell); vagy ha ön szerint a természet így gondoskodik arról, hogy valaki kitakarítsa az ön vécéjét (a gyakorlatias elitista modell); vagy ha ön szerint a butaság a rossz karmát bizonyítja (a

buddhista modell); ha elhiszi bármelyik fenti magyarázatot, amely a buták helyét igazolja társadalmunkban, akkor kénytelen lesz egyetérteni azzal, *hogy csakugyan szükség van egy óriási bürokráciára a buták irányításához*. Különben legyilkolnak bennünket álmunkban.

Hihetetlennek fogja találni azt a botrányos lehetőséget, hogy nincs elég buta ember a gondozásukra szánt karrierek igazolásához. Én mégis ezt állítom: A tömeges butaságot először el kellett képzelni; nem valóságos.

Amikor a butákat életre hívják, értékes feladatokkal szolgálnak: mivel önmagukra és másokra nézve veszélyesek, szükségessé válik a figyelésük, osztályozásuk, fegyelmezésük, képzésük, gyógyszerelésük, sterilizálásuk, gettóba zárásuk, rászédésük, kényszerítésük és bebörtönzésük. Az idealisták szemében kihívást jelentenek, társadalmilag hasznosítandó mihasznák ők. Akár így, akár úgy, örök gyerekek százmillióit kell szemmel tartania felnőtt örök millióinak. Tudatlan horda ez, melyet így vagy úgy iskoláztatni kell.

## **7. (Putting Pedagogy To The Question) A pedagógia vállatóra fogása**

Ez a könyv elsősorban ösztönös megérzés eredménye. Az iskoláztatás okának hivatalos magyarázata ma éppen úgy nem áll össze, ahogyan tegnap sem. Pár évvel a felmondásom előtt megpróbáltam összeilleszteni az iskoláztatás születésének darabkáit, kideríteni, miért alakult úgy, ahogy alakult, és hogy miért végződött teljes kudarccal minden változtatási kísérlet.

Mostanáig csaknem egy évtizedet töltöttem el a válaszok keresésével. Ha az iskoláztatás – vagy ahogyan figyelmetlenül

hívják: oktatás – szokványos történetére kíváncsi, akkor jobban teszi, ha most azonnal befejezi az olvasást. Noha a legrejtettebb források évekig tartó kutatását tükrözi a könyv, szintézisemet végig főként az ösztönös megérzés vezeti.

Részben egyéni beszámoló ez, egy iskolai tanár elméjének térképe, amely az öt fogságba ejtő háló szálainak követésével készült; részben pedig nyilvános beszámoló, egy régi háború legújabb fejezetének elbeszélése: azon rendszerek közötti viszályé, amelyek közül egyesek a szabad akarat elnyomása árán biztonságot és bizonyosságot nyújtanak, míg mások az állandó kockázat árán szabadságot. Ha észben tartja mindkét cselekményt, akkor akármilyen messzire is barangol látszólag a könyvem, nem fog azon tűnődni, hogy mi köze van a szénről vagy a dinasztikus zártkörű társaságokról szóló fejezetnek az iskolásokhoz.

Feltett szándékom beszélgetést kezdeményezni azok közt, akik egészen mostanáig csöndben voltak, és közéjük tartoznak az iskolai tanárok. Félre kell tennünk az osztályozás és vizsgáztatás, a fegyelmezés, a tantervek, a multikulturalizmus és a képesség szerinti csoportosítás steril tárgyalását; ezek figyelemelterelések, valami nagyobb, sötétebb és rendíthetlenebb valaminek a pusztá tünetei, mint amivel egy problémamegoldó csak úgy megbirkózhatna a jövő héten. Az efféle dolgokról való szüntelen beszéd a lényeges, piszkos dolog megkerülésének bürokratikus taktikájára bátorít. Erőfeszítéseimért részben azzal kárpótolom, hogy megígérem, meg fogja tudni, mi jár egy olyan ember fejében, aki egy gyerekekkel teli teremben élte le az életét.

Figyeljen hát arra, amit mondani fogok. Együtt keresztkérdéseket teszünk fel a történelemnek. Vallatóra fogjuk a pedagógiát. És ha ez után az *eretnekégetés* után úgy ítéljük meg, hogy csak a fájdalom képes szorításának enyhítésére kényszeríteni ezt a szörnyet, akkor imádkozzunk együtt az ehhez szükséges bátorságért.

Az esszém olvasása segít elrendezni a dolgokat. Egy másfajta térképet ad az olvasónak saját helyzete rögzítéséhez. Bizonyára vétettem néhány tárgyi hibát, ám az esszék Montaigne óta az igazság felderítéséről szólnak, nem a tények gyűjtéséről. Az igazság és a tény nem ugyanaz. Az esszém az iskoláztatásról szóló tudás alapjainak nagy vonalakban történő kijelölését hivatott elvégezni, azt szeretném, hogy ezután ne a régebbi, hagyományos nézőpontból vizsgálja az oktatás hivatalos programját, hanem a tudás adminisztratív szervezésének egy rémisztő fejezeteként lássa – egy olyan szövegnek, amelyet nyomatékosan el kell utasítanunk, ahogyan egyszer az elődeink tettek. Ön és én egy veszélyes korban élünk együtt, amikor minden hivatalos történelem propaganda. Ha tudni szeretné az igazságot, meg kell küzdenie érte. Ez az én küzdelmem. Legyen tanúja annak, amit láttam.

## **8. (Author's Note) A szerző megjegyzése**

Mivel az összeesküvés olyan közel húzódik meg az amerikai képzelet és az amerikai valóság felszíne alatt, csak remegve tudom már előre eltántorítani az olvasót attól, hogy a könyvemet a gyerekeinket egy apró, elit kisebbség saját céljai számára megkaparintó hatalmas összeesküvés krónikájának tekintse.

Ne értsen félre, az amerikai iskoláztatás már a kezdetektől fogva bővelkedik fondorlatokban. [\*]

Valójában nem nehéz különféle összeesküvőket találni, akik nyilvánosan *kérkedtek* azzal, hogy mit sikerült véghezvinniük. Ha azonban ezt a taktikát választja, akkor lemarad az igazi borzalomról, melyet leírni próbálok: arról, hogy ami az iskoláinkkal történt, az velejárója volt a tervgazdaság és a tervezett társadalom tizenkilencedik század végén oly büszkén



meghatározott eredeti tervének. Azt hiszem, mindenképpen megtörtént volna, ami történt – a megvalósításán keményen mesterkedő haszonleső, félőrült férfiak és nők sokasága nélkül is. Ha igazam van, akkor sokkal rosszabb helyzetben vagyunk, mintha pusztán egy-két gonosz zseni áldozatait volnánk.

Ha az olvasónak rögeszméje az összeesküvés, akkor nem fogja észrevenni, hogy egy emberi intézményekben maradéktalanul megtestesült erősen elvont gondolkodási forma tart bennünket szorosan, melynek irányítása már meghaladja ezen intézmények vezetőinek erejét. Ha van kiút ebből a csapdából, akkor az nem az, hogy jó fiúkra cserélünk néhány rossz fiút.

Valójában kik a csirkefogók, ha nem mi magunk? Az emberek változhatnak, ám a rendszerek csak szerkezeti sérülések árán képesek erre. Még Henry Ford is – aki akkora zsidógyűlölő volt, hogy Adolf Hitler a Mein Kampfban ünnepelte – nyilvánosan bocsánatot kért és haláláig tagadta, hogy valaha is ártani akart a zsidóknak – Darwin túlságosan szigorú értelmezése készítette rá! A modern kötelező iskoláztatást kialakító nagy iparosok szükségszerűen azon kapták magukat, hogy saját elveik alárendelődtek a rendszerek céljainak, pontosan, ahogyan velünk többiekkel is történt.

Vegyük Andrew Carnegie-t, az orsócsereplő fiút, aki bizonyára éppen annyira megdöbbsent azon, hogy a homesteadi gyáránál a sztrájkolókra lőttek, mint mi többiek. A segítségével létrehozott rendszer azonban elkötelezte magát arra, hogy addig feszítse a húrt, míg végül az emberek erőszakosan reagálnak, vagy holtan esnek össze. Ezt hívták a „a bérek vastörvényének”. Ha már egyszer érdekelte a munkatársait a vastörvény, akkor a homesteadi sztrájkolók bátorságát és ellenszegülését csak lehetőségnek tekinthették egy válság előidézésére, amely az állami milícia és közpénzek bevonásával megtörheti a szakszervezetet. Az ellenállás szétzúzása kötelező jelenet az ipari drámában, kerül, amibe kerül, függetlenül attól, hogy a Carnegie-hez hasonló ipari vezetők egyénileg esetleg mennyire vonakodnak tőle.

Aggódtam, vajon találok-e olyan kitűnő szövetségest, aki segítene előadni ezt az elképzelést, miszerint az oktatási intézményeinkben egy brutális embertannal van dolgunk, nem összeesküvéssel. A keresés kifizetődött, amikor rátaláltam Walter Lippmann elemzésére a ludlow-i mészárlásról a New Republic 1915. január 30-i számában. A coloradói Ludlow-ban a sztrájkoló bányászok sáttortáborában összesen negyvenhét embert – többségükben nőket és gyerekeket – mészároltak le, s a mészárlás után indított kongresszusi vizsgálat nyomán az ifjabb John D. Rockefeller védekezésre kényszerült. Rockefeller emberei páncélozott autókat, géppuskákat és gyújtóbombákat használtak az ő nevében. Lippmann beszámolója szerint Rockefellerrel azzal vádolták, hogy egyedül neki állt hatalmában engedélyezni egy ilyen mészárlást, ám egyszersmind túlságosan közömbös is volt az iránt, hogy miben törték a fejüket a beosztottjai. „Nyilvánvaló – mondta az iparmágnás –, hogy mindkettő nem lehet igaz.”

Lippmann felismerte, hogy az óriási hatalom magvában ennek a paradoxonnak a férgé rág. *Valójában mindkettő igaz lehet.* Rockefeller tíz évig nem is látta ezt a birtokot; az ott történekről csak a vezetői által küldött beszámolókból értesülhetett, melyeket aligha olvashatott el, hiszen egy nagy rakás hasonló beszámoló érkezett az asztalára minden egyes nap. Kénytelen volt mások szavára hagyatkozni. Lippmann Rockefeller és az orosz cár között párhuzamot vonva leírta, hogy senki sem hitte, hogy maga a cár hajtotta végre mindazokat a zsarnoki tetteket, melyekkel vádolták; mindenki tudta, hogy egy bürokrácia tette mindezt az ő nevében. Legtöbben azonban nem vonták le a szükségszerű következtetést: Ha a cár változtatni próbált volna a bevett szokásokon, az alárendeltjei aláásták volna a hatalmát. Nem tudta volna megvédeni magát ettől, mert a bürokrácia mindegyik részlegének – beleértve a hadsereget is – az volt az érdeke, hogy saját maga felügyelje a dolgokat, ne pedig a cár. A cár saját alattvalóinak foglya volt. Lippmann így írja:

Úgy tűnt, ebben a kellemetlen helyzetben volt Mr. Rockefeller. Nem hinném, hogy személyesen bérelt föl banditákat, vagy hogy föl szerette volna béreltetni őket. Közelebb áll az igazsághoz, ha azt mondjuk, hogy személytelen és félig-meddig megértett hatalma átruházta magát antiszociális elemekre, saját életre kelt, s Rockefeller szinte képtelen volt irányítani... Tanúvallomásában meglepő volt intellektuális tehetetlensége. Itt volt egy ember, akinek vagyona valószínűleg példátlan a történelemben, egy olyan apa utóda, akit joggal neveztek a kapitalizmus főpapjának... Mégis egy kis üzletember köznapi erkölcsi stílusában beszélt önmagáról.

A Rockefeller Alapítványnak a múlt században (és az elmúlt egy-két században) döntő szerepe volt abban, hogy ma ilyenek az iskoláink. Behozta a német kutatási modellt az egyetemi életbe, a tanítás helyett az üzleti érdekek és a kormány szolgálatát tette meg a felsőoktatás céljának. És a Rockefeller által pénzelt University of Chicago és a Columbia Teachers College az alsóbb iskoláztatás tragédiájának legenergikusabb szereplői között voltak. Tovább is van még, ám mindez nem azt jelenti, hogy a Rockefeller család volt az iskola intézményének „értelmi szerzője”, vagy hogy az alapítványa vagy az egyetemei voltak azok. Idővel mind beleolvadtak a hathatós segítségükkel létrehozott rendszerbe, szinte képtelenek voltak lendületének visszafogására még akkor is, ha ezt akarták volna.

Címe ellenére Az amerikai oktatás rejtett története nem igazi történelem, hanem egy történelem felé mutató anyaggyűjtemény, amely egy személyes esszébe épülve azt vizsgálja, hogy miért nem lehet megreformálni a kötelező iskoláztatást. Az általam felszínre hozott történelem fontos a tudásunk szempontjából; hitem szerint jó kiindulópont, ám még sok a teendő. Az esszéknek az a lényegük, hogy olyan nyíltan és alaposan felfedjék szerzőjüket, hogy az olvasó teljesen felébredjen. Huszonöt-harminc órát fog eltölteni egy iskolai tanár elméjének társaságában, ám a köztünk levő kapcsolat ne tanár-

diák viszony legyen, hanem két egymással beszélgető emberé. Elképzeléseket és magyarázó elméleteket kínálok, az olvasó pedig vesse össze ezeket a saját tapasztalataival, és ahol szükséges, pótolja ki őket és vitatkozzon. Ezzel a céllal olvasson, és akkor megígérem, hogy nem fog ráfizetni. Nem fontos, hogy minden apróságról egyformán vélekedjünk.

Pár szót a forrásaimról. Feltüntettem az összes idézet és átírás forrását, valamint a legtöbb (de nem az összes) tényadatét, ám hogy ne tévesszük szem elől a sok fa miatt az erdőt, kerülöm a terjedelmes lábjegyzeteket. Annyira tele van a könyv a saját szemléletemmel, hogy tisztességtelenségnek tűnt ily módon megragadni az olvasót: nem sokat jelentene azoknak, akik már eleve egy hullámhosszon vannak a könyvvel, a többieknek pedig hasztalan, sőt, egyenesen őrjítő lenne.

Megoldásokat kidolgozó és a problémát világos keretbe foglalni próbáló műhely ez, ám figyelmeztetem: a megoldások úgy hevernek szanaszét, akár a pudingba szórt mazsolaszemek, és sehol sem csoportosulnak szép rendben úgy, mintha csak felkészülést szolgálnának egy vizsgára – kivéve a könyv végén található rövid listát. Az ottani tanács gyakorlatias, ám szigorúan csak a mai kötelező iskoláztatás világára vonatkozik, nem pedig annak fontosabb megértésére, hogy miként megy végbe vagy akadályoztatik meg a tanítás. A legjobb tanácsok szét vannak szórva a könyvben, és nincsenek nyíltan megfogalmazva; meg kell dolgoznia a kinyerésükért. A könyv legelső mondatával kezdődik, amelyben emlékeztetem az olvasót arra, hogy ami jó a rendszereknek, az gyakran rossz az embereknek. Ez tanácscsá alakítva azt jelenti, hogy Bianka bosszújának elkerüléséhez késznek kell lennünk ártani a rendszereknek az emberiség érdekében, ahelyett, hogy az embereknek ártanánk a rendszerek érdekében.

[\*]

Azoknak, akik hisznek a vizsgáztatásban: például az iskolafelügyelők osztálya gyakorlatilag a legbutább diplomás emberekből áll; 51 ponttal vannak alatta az általános iskolai tanároknak, akiket „felügyelnek” (a Graduate Record Examination alapján), és mintegy 80-nal a középiskolai tanárok alatt, miközben maguk a tanárok összességükben a tizenhetedik helyen végeznek húsz vizsgált foglalkozásból. Az olvasónak természetesen joga van azt hinni, hogy mindez a véletlen műve, vagy hogy a közvélekedéssel ellentétben nem egyszerűen sajtóból van a hold, hanem rokfort sajtóból. Erre a rendellenességre az egységesített vizsgáztatás jelentéktelenségének ékes bizonyítékaként is lehet tekinteni. Választhat.

Fordította: Mohari András

A teljes könyv angol nyelven itt olvasható.

Ajánlott olvasmányok:

- John Taylor Gatto egyéb írásai
- Legnépszerűbb cikkeink
- Le a szellemi rabruhával! – Virágh Szabolcs előadása a demokratikus oktatásról (video)